

To'reniyazova Shaxnoza
Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti magistranti
E-mail: qwertysaymanov@gmail.com

УДК 376.37

ALALIYA NUTQ NUQSONINING SABABLARI, BELGILARI VA BARTARAF QILISH USULLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada alaliya nutq nuqsonining mohiyati, kelib chiqish sabablari, asosiy belgilari hamda uni bartaraf etish usullari yoritilgan. Maqolada nutqning shakllanishida ishtirok etuvchi miya markazlarining zararlanishi, ayniqsa erta yoshdagi bosh miyaning organik shikastlanishlari asosiy sabab sifatida ko'rsatilgan. Shuningdek, sensor va motor alaliya turlari, ularning farqlari, tashxislash me'zonlari va har bir holatga mos logopedik yondashuvlar bayon etilgan. Maqolada alaliyani davolashda zamonaviy pedagogik, logopedik va tibbiy usullar, ularning kompleks qo'llanishi orqali ijobiy natijalarga erishish imkoniyati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: alaliya, sensor alaliya, motor alaliya, logoped, davolash.

Торениязова Шахноза
Магистрант Национального педагогического университета Узбекистана
имени Низами
E-mail: qwertysaymanov@gmail.com

ПРИЧИНЫ, СИМПТОМЫ И МЕТОДЫ ЛЕЧЕНИЯ ДЕФЕКТА РЕЧИ АЛАЛИИ

Аннотация: В статье рассматривается сущность речевого расстройства алалия, его причины, основные симптомы и методы его устранения. В статье указывается на поражение мозговых центров, участвующих в формировании речи, особенно органическое поражение мозга в раннем возрасте, как на основную причину. В нем также описываются типы сенсорной и моторной алалии, их различия, диагностические критерии и подходы к логопедии, подходящие для каждого случая. В статье анализируются современные педагогические, логопедические и

медикаментозные методы лечения алалии, а также возможность достижения положительных результатов при их комплексном использовании.

Ключевые слова: алалия, сенсорная алалия, моторная алалия, логопед, лечение.

Toreniyazova Shakhnoza

Master's student of the National Pedagogical University of Uzbekistan
named after Nizami

E-mail: qwertysaymanov@gmail.com

CAUSES, SYMPTOMS AND METHODS OF TREATMENT OF SPEECH DEFECT ALALIA

Abstract: *The article discusses the essence of the speech disorder alalia, its causes, main symptoms and methods of its elimination. The article points to the damage to the brain centers involved in the formation of speech, especially organic brain damage at an early age, as the main cause. It also describes the types of sensory and motor alalia, their differences, diagnostic criteria and approaches to speech therapy suitable for each case. The article analyzes modern pedagogical, speech therapy and drug treatment methods for alalia, as well as the possibility of achieving positive results with their complex use.*

Keywords: *alalia, sensory alalia, motor alalia, speech therapist, treatment.*

KIRISH

Nutq bolaning aqlan, ruhan, jismonan umuman olganda, har tomonlama rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Bola nutqi me'yorda shakllanishi boshqalar bilan axborot almashish jarayonida fikrlarini bayon qilishi oson bo'ladi. Nutq kamchiliklari bolaning umumiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Og'ir nutq nuqsonlari bolaning yuqori aqliy funksiyalariga, jumladan bilish faoliyati oliy darajalarining shakllanishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli bolalar bilan nutqgacha bo'lgan davrdan-oq (3-yoshgacha bo'lgan davr) tibbiy ko'rikdan o'tkazilib erta yosh davridan boshlab nuqsonlari aniqlanishi va tezlik bilan

korreksiya ishlari boshlanishi bolaning kelajakdagi rivojlanishiga ijobiy tasir qilishi va boshqada ikkilamchi nuqsonlarning kelib chiqishini oldini olishi mumkin.

Alaliya nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarda bosh miyaning organik jarohatlanishi natijasida nutqning shakllanmaganligi kuzatiladi. Va unung kelib chiqishiga quydagi omillar sabab bo'lishi mumkin.

Alaliya kelib chiqish sabablari

Nutq bolaning aqlan, ruhan, jismonan umuman olganda, har tomonlama rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Bola nutqi me'yorda shakllanishi boshqalar bilan axborot almashish jarayonida fikrlarini bayon qilishi oson bo'ladi. Nutq kamchiliklari bolaning umumiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi [1]. Og'ir nutq nuqsonlari bolaning yuqori aqliy funksiyalariga, jumladan bilish faoliyati oliy darajalarining shakllanishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Alaliya nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarda bosh miyaning organik jarohatlanishi natijasida nutqning shakllanmaganligi kuzatiladi.

Alaliyaning kelib chiqishiga quyidagi omillar sabab bo'lishi mumkin:

Prenatal davrda - homiladorlik paytidagi toksikoz, virusli, endokrin tizimidagi kasalliklar, har hil travmalar, ona va homila qonining immunologik tog'ri kelmasligi v.b.

Natal davrda(tug'ruq paytidagi jarohatlar) - bolaning kindik o'qida o'ralib qolishi, tug'ruq paytidagi bosh miya jarohatlari.

Postnatal davrda: (tug'ilgandan keyingi turli hil zararli omillar ta'sir qilishi) meningit, ensefalit, bosh jarohatlari, o'smalar v.b.

Perinatal patologiyalar(homiladorlik davrida, tug'ruq paytida, tug'ilgandan keyingibirinchi kunlarda, aniq nima sabab bo'lganini aniqlash qiyin bo'lgan homilaga zararli omillar ta'sirining kombinatsiyasi).

Alaliyaning turlari

Alaliyaning turli shakllari mavjud bo'lib, ular asosan nutqning qaysi bosqichida va qanday sabablarga ko'ra yo'qolishiga bog'liq. Alaliyaning asosiy turlari sensor alaliya (qabul qilish buzilishi), motor alaliya (ifodalash buzilishi) va

senso-motor aralash alaliya hisoblanadi. Maqolamizda alaliyaning turlariga chuqurroq toqtalib o'tamiz.

Motor alaliya – bu bolaning nutqni tushunishi saqlangan bo'lsa-da, uni mustaqil shakllantira olmasligi yoki juda sust rivojlantira olishi bilan tavsiflanadigan nutq buzilishi. Ushbu patologiya miya po'stlog'ining chap yarim sharida joylashgan Broka markazi va unga bog'liq neyron aloqalarining yetarlicha rivojlanmaganligi yoki shikastlanishi natijasida yuzaga keladi [2,3]. Motor alaliya bo'lgan bolalar so'zlarni ifodalashda yoki gapni tuzishda jiddiy qiyinchiliklarga duch keladilar.

Motor alaliya belgilari bolaning yoshiga va kasallikning darajasiga qarab turlicha bo'lishi mumkin. Quydagi belgilarni kuzatishimiz mumkin: bola talaffuzidagi buzilishlari bola tovushlarni yoki so'zlarni noto'g'ri talaffuz qiladi, ularni almashtirib yoki tushirib qoldirishi mumkin. Motor alalik bolalarda so'z boyligi cheklangan bo'ladi, gapda grammatik xatolar, ot, fe'l, sifat va boshqa so'z turkumlarining to'g'ri ishlatilishi buziladi [4]. Nutq ritmining buzilishi kuzatiladi yani bola gapirayotganda pauzalar juda uzun bo'lishi yoki bir xil so'zlarni qayta-qayta ishlatishi mumkin. Mimik va imo-ishoralardan foydalanishi, so'z orqali fikr bildirishning o'rniga bola imo-ishora va harakatlardan foydalanishi mumkin. Motor alaliya bo'lgan bolalarda ko'pincha xotira va diqqat jamlash qobiliyati ham sust bo'ladi.

Motor alaliya odatda ikki asosiy turga bo'linadi bular afferent motor alaliya va efferent motor alaliya.

Afferent motor alaliyada bemor tovushlarni aniq shakllantirishda qiyinchiliklarga duch keladi [5]. Til harakatlarining moslashuvchanligi buzilgan bo'lib, bola tovushlar orasidagi farqni anglay olmaydi va ularni to'g'ri talaffuz qila olmaydi [6]. Motor alaliyaning bu turida bola ba'zi tovushlarni ayta olmaydi yoki ularni noto'g'ri talaffuz qiladi, tovushlar yoki bo'g'inlar o'zaro aralashib ketishi mumkin, bola so'zlarni to'liq ayta olmasligi yoki ba'zi qismlarini tushirib qoldirishi mumkin. Efferent motor alaliyali bolalarda tovushlarni birlashtirib, so'z va gap shakllantirish jarayoni buzilgan bo'ladi [7]. Broka markazining yetarlicha

rivojlanmaganligi sababli, bola soʻzlarni toʻliq talaffuz qilishi qiyinlashadi. Alaliyaning bu turida bola soʻzlar notoʻgʻri tartibda ishlatiladi, gapni shakllantirishda juda koʻp toʻxtalib qoladi yoki «soʻz topa olmaydi», bir xil soʻzlarni qayta-qayta ishlatish tendentsiyasi kuzatiladi [8].

Motor alaliyani davolash usullari

Motor alaliyaning davolash jarayoni uzoq davom etishi mumkin va turli xil yondashuvlarni talab qiladi va uni davolash uchun logopedik terapiya, neyropsixologik terapiya, dori vositalari , fizioterapiya va refleksoterapiyadan foydalaniladi.

Logoped mashgʻulotlarida bola tovushlarni toʻgʻri talaffuz qilish va soʻzlarni aniq shakllantirishni oʻrganadi, maxsus mashqlar yordamida fonetik va grammatik muammolar tuzatiladi, nutqni mustahkamlash uchun maxsus muloqot mashqlari bajariladi.

Neyropsixologik terapiyada Miya faoliyatini faollashtirish uchun maxsus treninglar oʻtkaziladi, diqqat va xotira qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan mashqlar amalga oshiriladi.

Medikamentoz usulda neyrometabolik preparatlar va vitamin komplekslari qoʻllanilishi mumkin, miyadagi neyron aloqalarni yaxshilashga yordam beruvchi dorilar tavsiya etiladi.

Fizioterapiya va refleksoterapiyada nutq markazlarini ragʻbatlantirish uchun maxsus fizioterapevtik mashgʻulotlar oʻtkaziladi, akupunktura va massaj usullari qoʻllaniladi.

Motor alaliyali bolalarda logopedik ish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi.

Nutqni shakllantirishning 5 bosqichi ajratiladi, bular:

1-bosqich. Bitta soʻzli gaplar shakllantirish

- Tovush taqlidi faoliyatini yuzaga keltirish.
- Nutqni tushunish hajmini kengaytirish.
- Mashgʻulotlar individual ravishda, oʻyin shaklida oʻtkaziladi.

- Bolalarda salbiy reaksiya yuzaga kelishi mumkinligi sababli “ayt”, “takrorla” soʻzlaridan foydalanishni orniga (“taxmin qil, javob ber”), asosan neverbal topshiriqlar ustunlik qilishi lozim.

- Bolalar toʻgʻri nutqni eshitishlari kerak, boʻgʻinlab talaffuz qilmasligi lozim, bir xil soʻz materialini koʻp marotaba takrorlash talab etiladi.

Bu bosqichda bolalarda mustaqil nutq hosil qilishga urinishlar amalga osha boshlaydi. Hayvonlar ovozlari (myau, muu) musiqa asboblari ovozlari taqlid qilishga urinishlar amalga oshadi.

Bolaning amorf soʻzlaridan takrorlash mumkin emas, faqat umumqabul qilingan soddalashtirilgan shakllardan foydalanish mumkin: non, suv lekin nana, imma emas.

2-bosqich. Soʻzlarning dastlabki shakllari

Bolalar bir gapda grammatik bogʻlanishlarsiz 2-4 amorf soʻzni birlashtirish imkoniyatiga ega boʻldilar. (kerak, kerak emas, suv ich, kiyim kiy, ovqat ye)

3-bosqich. Ikki tarkibli jumla. 2-3 soʻzdan iborat gap tuzish hajmiga ega boʻlgan bolalar uchun. (Oyim osh pishirdi. Ukam suv ichdi.)

4-bosqich. Bir nechta soʻzdan iborat jumlar (Gap tuzish: Ot + Feʼl + 2 ta ot (Tushum va Yoʻnalish kelishiklarida). Bunda bolalar otlarning kelishik qoʻshimchalarini sifatlar va ravishlarni tushunadi.

5-bosqich. Gap hajmini kengaytirish, murakkab gaplar. Bunda bolalarga murakkab gaplar tuzishga oʻrgatiladi, Olmosh va sifatarni otlar bilan moslashtirishga oʻrgatiladi.

Sensor alaliyani bartaraf qilish usullari

Sensor alaliya – bu bolaning eshitish qobiliyati saqlangan boʻlsa-da, nutqni tushunish va qayta ishlash qobiliyatining buzilishi bilan tavsiflanadigan nutq rivojlanishining jiddiy patologiyasidir.

Sensor alaliyaning asosiy belgisi – soʻzning maʼnosini anglashdagi nuqson boʻlib, u bosh miyaning chap yarim sharidagi shikastlanish bilan bogʻliq. Bu hodisa nutq-eshituv analizatorining ishi natijasida yuzaga keladi. Natijada soʻzlarni tahlil

qilish va ularni tuzish buziladi, buyum va tovush obrazlari o'rtasidagi bog'lanish paydo bo'lmaydi. Bolaga so'z eshitiladi, lekin uning ma'nosini tushunmaydi.

Sensor alaliyada, avvalo, nutq tovushini tahlil qiluvchi qism–nutq-eshituv analizatorining asosiy qismi (Geshel halqasi) ning ishi buziladi. Shuning oqibatida bolada fonematik idrok rivojlanmaydi, fonemalar farqlanmaydi, so'z butunligicha qabul qilinmaydi, akustik-gnostik jarayonlar susayadi va gapdagi tovushlarni qabul qilish qobiliyati pasayadi.

Sensor alaliya belgilari bolaning yoshiga va patologiyaning darajasiga qarab turlicha bo'lishi mumkin. Bunday bolalar oddiy so'zlarni ham tushunmaydi yoki noto'g'ri qabul qiladi, eshitish qobiliyati jismonan saqlangan bo'lsa ham, miyaning eshitish signallarini to'g'ri qayta ishlay olmasligi kuzatiladi, bola atrofdagilarning so'zlarini avtomatik ravishda takrorlashi mumkin, gapirish qobiliyati mavjud bo'lsa ham, u grammatik va semantik jihatdan noto'g'ri bo'ladi. Sensor alaliyada nutq orqali muloqot qilish o'rniga, bola imo-ishoralar va mimikalar yordamida fikr bildirishga harakat qiladi.

Kasallikning og'ir namoyon bo'lish holatlarida, bola uning atrofidagi odamlarning nutqini tushunmaydi. Bu nutquni uchun ma'nosiz shovqin bo'lib qoladi, hatto o'z ismiga ham javob bermaydi. U nutq tovushlari bilan nutqqa oid bo'lmagan shovqinlarni farqlamaydi, barcha nutqiy va nutqqa oid bo'lmagan stimullarga befarq bo'ladi. Lekin, ayrim hollarda, bola kundalik hayotda ishlatiladigan ba'zi oddiy so'zlarni tushunishi mumkin. O'ziga qaratilgan nutqni qabul qilib, noto'g'ri javob beradi.

Nutqni tushunishda qiyinchilik yoki umuman tushunmaslik holati yuzaga kelganda, eng birinchi navbatda, insonning eshitish holati haqida savol tug'iladi. Bir necha bor o'tkazilgan maxsus tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ko'plab sensor alaliyali bolalarda tonal (fizik) eshitishda sezilarli pasayish kuzatiladi, ammo bu holat nutqiy tushunishning rivojlanishiga jiddiy to'sqinlik qila olmaydi.

Sensor alaliyali bolalarning eshitish qobiliyatini tekshirish juda murakkabdir. Maxsus elektroakustik qurilmalarda tekshirilganda, eshitishning

noturg'unligi aniqlangan: bir xil chastotali va balandlikdagi signallar ba'zan qabul qilinadi, ba'zan esa yo'q. Sensor alaliyada eshitish diqqati va idrokinigo'zigaxosxususiyatlari, ularning sekinlashgani, nobarqarorligi eshitish holati ni to'g'ri baholashga to'sqinlik qiladi. Ixtiyoriy eshitish diqqatida ham kamchiliklar kuzatiladi: bolalar eshitmaydilar, tez charchaydilar, chalg'iydilar, tovush ohangiga qiziqishni tezda yo'qotadilar va hokazo. Audiometrik tekshiruv, bir necha marta o'tkazilganda va bola vaziyatga moslashib, topshiriqlarni to'g'ri tushuna boshlaganda, birmuncha ishonchli natija beradi.

Bolaning eshitish qobiliyati haqidagi yakuniy xulosalar, faqat 8-10 tekshiruvdan olingan ma'lumotlar, audiogrammalarning taqqoslanishi natijasida beriladi.

Ayrimhollarda sensor alaliyalik bolalar asossiz ravishda kar va zaif eshituvchilar uchun mo'ljallangan maxsus muassasalarga yuboriladilar. N.N. Traugott (1940) maxsus maktablarda 200 ta kar o'quvchilarni tekshirib, ularning ichidan 8 ta noto'g'ri tasniflangan sensor alaliyali bolalarni ajratib ko'rsatdi.

Sensor alaliyada nutqni tushunishdagi buzilishlar, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda kuzatiladigan kamchiliklardan farq qiladi. Masalan idrokidagi o'zgarishlar yani zaif eshituvchilar idrokida turg'un va doimiy kamchilik kuzatiladi, sensor alalik bolalarda esa idrokning turg'un bolmagan buzilishlari bilan farqlanadi. Bunda bola bir xil balandlikdagi nutqiy signallarni goh eshitadilar, goh eshitmaydilar. Bu muayyan bir holatga bog'lik yani o'sha payttagi bolaning ruhiy faolligi, atrof-muhit ta'siri, tekshirish paytidagi sharoit, signallarni berish usuli va qator boshqa omillar bilan bog'liq hisoblanadi.

Murojaat qilingan nutq balandligini ko'tarish zaif eshituvchi bolalar tushunishini yaxshilasa sensor alalik bolalarga aksincha baland tovush bosh miya toqimalarida tormozlanishni keltirib chiqaradi. Sensor yetishmovchiligiga ega bolalar odatda, birmuncha sekin va tinch nutqni shovqinli hamda baland nutqqa qaraganda yaxshiroq idrok qiladilar. Yuqorida keltirilgan fikrdan ko'rinib turibdiki, zaif eshituvchi bolalar uchun eshitish apparatlaridan foydalanish idrokni yaxshilaydi, lekin sensor alaliyaga ijobiy ta'sir ko'rsatmaydi.

Sensor alaliyalik bolalarda eshitish qobiliyati susaygan bolalarga nisbatan yana bir farq–giper akuziyaning namoyon bo‘lishidir. Giperakuziya deganda, atrofdagi odamlar uchun e’tiborsiz bo‘lgan tovushlarga yuqori sezgirlik tushuniladi. Misol uchun, suv tomchilashining ovozi, eshik g‘irchillashi kabi tovushlar. Eshitish qobiliyati susaygan bolalar bu tovushlarni farqiga bormaydilar.

Lekin sensor alaliyalik bolalar bu tovushlarni sezuvchanlik bilan qabul qilishadi. Ular toliqish, asabiylashish, psixologik muammolar va nevroz kabi holatlardan. Bu belgilarning barchasi sensor alalik bolalarda eshitish qobiliyati saqlanganligining dalili hisoblanadi. Bu belgilarning barchasi sensor alalik bolalarda eshitish qobiliyati saqlanganligining dalili hisoblanadi.

Sensor alalik bola bilan zaif eshituvchi bolalarning farqlanuvchi jihatlaridan biri ovozidadir, yani zaif eshituvchi bolalar ovozi jarangdor emas va ohangi hissiy ma’no kasb etmaydi. Sensor alaliyada esa ovoz me’yorda bo‘lib, tovush va so'zlarni me’yoriy ohang va modulatsiyaga ko'ra bayon eta oladilar.

Sensor alaliyada logopedik ta’sir nutq tarkibini tahlil qilish, fonematik idrokni rivojlantirish va nutqiy tuzilmalarni tushunishga yo‘naltiriladi. Sensor alaliyali bolalarni o‘qitishda faoliyatni rivojlantirish, tovush va morfologik tahlilni shakllantirish hamda nutqning ma’noviy tomonini o‘stirishga qaratilgan maxsus usullar qo‘llaniladi. Bunda bolaning tushunish darajasi, o‘z nutqining rivojlanish holati, kognitiv faoliyati va shaxsiy xususiyatlari hisobga olinadi.

Asosiy ish prinsipi – bolaning nutq faoliyatining barcha tomonlariga izchil va tizimli ta’sir ko‘rsatishdan iborat bo‘lib, ularning o‘zaro bog‘liqligi hisobga olinadi. Ish faqat markaziy asab tizimi faoliyatini normallashtiruvchi va bosh miya po‘stlog‘i hujayralarining yetilishiga turtki beruvchi shifokor tomonidan maxsus davolash amalga oshirilganda samarali bo‘ladi.

Korreksion ish bolaning tovush va nutq rejimini aniq tartibga solishdan boshlanadi, chunki ortiqcha va tartibsiz eshitish yuklamasi tushunish va nutq rivojlanishini sekinlashtiradi. Bolalarga dam olish va tinchlik uchun maxsus soatlar va kunlar ajratiladi, atrofdagilarning ortiqcha murojaatlaridan himoya qilinadi. Kundalik hayotda tovush chiqaruvchi qurilmalar – qo‘ng‘iroqlar, radio, televizor

va boshqalar chiqarib tashlanadi. Bolaga yumshoq tovush muhiti yaratiladi va nutqiy hamda notuqiy signallar oqimi cheklanadi. Asta-sekin idrok va tushunish holati aniqroq aniqlanadi, shundan so'ng ularni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish bo'yicha maqsadli ish olib boriladi. Bolaning diqqatini jalb qilish uchun uning ko'rish maydoniga kirish, yuzini o'z tomonga burish, qo'lidan ushlash kabi usullardan foydalaniladi.

Korreksion ishning asosiy vazifalar quyidagilardan iborat: atrof-muhit tovushlariga, nutqiy tovushlarga qiziqishni uyg'otish, ularga taqlid qilish ehtiyoji, istagi va imkoniyatini rivojlantirish, nutqiy va notuqiy tovushlarni farqlashni shakllantirish.

Umumpedagogik ish nutqning psixofiziologik asoslarini, asosiy faoliyat turlarini shakllantirishga, ixtiyoriy diqqat, ko'rish va eshitish qobiliyatlarini rivojlantirish hamda ularning farqlash imkoniyatlarini oshirishga yo'naltiriladi.

Ish nutqiy tovushlardan emas, balki shovqinlar va notuqiy tovushlarni farqlashdan boshlanadi. Diqqat va qol motorikasini rivojlantirish uchun turli yordamchi vositalardan foydalaniladi: qo'shimcha materiallar, kesma rasmlar (oddiy va murakkab), tayoqchalar (hisob tayoqchalaridan geometrik shakllar yasash), mozaikalar va ular bilan bajariladigan harakatlar – materiallarni rang, shakl, o'lcham va boshqa belgilarga qarab saralash va tasniflash.

Diqqat, taqlid qilish qobiliyati va ishchanlik yetarlicha rivojlangach, bolani turli xil notartibli tovushlarni farqlashga o'rgatish bosqichiga o'tiladi. Dastlab, aniq va kuchli tovushlarni ajratishga e'tibor beriladi, masalan: hamyon ichidagi tangalar jarangi, stakandagi qalamlarning taqillashi, metall buyumlarning bir-biriga tegishi.

Keyinchalik, asta-sekin ovozi past va bir-biriga yaqin tovushlarni farqlashga o'tiladi, masalan: qog'ozning g'ijillashi, gugurt qutisidagi cho'plarning shovqini. Ya'ni, asta-sekin aniqroq akustik farqlash qobiliyatini shakllantirishga yo'naltirilgan mashqlar bajariladi.

Asta-sekin tovush va shovqin qatori murakkablashib, xilma-xillashadi. Avval uzoq va bir-biriga o'xshamagan tovushlar kiritiladi, keyin esa tobora bir-biriga yaqinroq va nozik akustik farqlashni talab qiladigan tovushlar qo'shiladi.

Shu tariqa, bolaning eshitish maydoni kengayib, tartibga solinadi. Bu jarayon muvaffaqiyatli kechgan sari shovqin qatoriga kuchli nutq tovushlari (masalan, "a", "o", "u") kiritilib, ularni muayyan predmet yoki hodisalar bilan bog'lash o'rgatiladi.

Bola idrok qila olgan va ajrata olgan har bitta nutqiy tovushni nonuyqiy tovushdan farqlashga, keyin boshqa nutqiy tovushlardan farqlash ularni predmet, rasm, harakatlar bilan bog'lash o'rgatiladi. Tovushlar differentsatsiyasidan song bo'g'inlarni farqlashga o'tiladi, bunda ham predmet yoki holat bilan bog'langan holda amalga oshiriladi.

Bola dastlab ajrata boshlagan so'zlar bir biriga manosi tarafdin ham tuzilishi tarafdin ham bir biriga o'xshamasligi kerak. Idrok qilinayotgan har bir so'z intonatsiyasi o'zgarmagan holda talaffuz qilinishi kerak.

Bola nomi aytilgan rasmlarni ko'rsatadi, harakatlarni taqlid qiladi. Harakatlar majmuasi o'rganiladi, bola avval o'rganilgan tartib bo'yicha pedagogning nutqiy yo'riqlari bilan harakatlarni bajarishga odatlanadi, keyinchalik esa so'zli ko'rsatma asosida masalan «Qo'llar tepaga, yon tomonga» kabi harakatlarni bajaradi. Hissiyotga boy o'yin muhiti orqali tovushlarga qiziqish shakllanadi.

Bola nafaqat ovozning xarakterini aniqlashni o'rganadi (tegishli ovoz manbasiga ishora qilib), balki uni fazoda joylashtirishni ham o'rganadi, ya'ni ovoz chiqarayotgan o'yinchoq qayerda yashiringanini aniqlaydi. O'yin jarayonida bola asta-sekin tovush signalining kuchi, davomiyligi va intensivligini farqlashga o'rganadi hamda muayyan tovushlarga tanlab munosabat bildiradi.

Bola tushunadigan so'zlarni o'zlashtirish jarayonida muhim jihatlardan biri – u so'zni eshitishi, predmetni ko'rishi, ushlashi va shu bilan bog'liq harakatni bajarishi kerak.

Asta-sekin bolaning idroki va o'z nutqi shakllanadi. Barcha ish jarayonida asosiy e'tibor bolada ongli nutq tahlili va sintezini shakllantirishga qaratiladi. Sensor alaliyali bolalarning o'qish va yozish qobiliyatlari buzilgan bo'lsa ham

savodxonlikni egallashga qodir. Buning uchun iloji boricha erta savodga o'rgatish boshlanishi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

XULOSA

Maqolada alaliya nutq nuqsonining asosiy sabablarini, alohida belgilari va davolash usullarini batafsil ko'rib chiqildi. Alaliya, odatda, bolaning nutq rivojlanishida yuzaga keladigan kechikish yoki to'liq rivojlanmaslikka olib keluvchi miya markazlarining organik zararlanishidan kelib chiqadi. Alaliya turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin, jumladan, sensor va motor alaliya, har biri o'ziga xos tashxis va davolash yondashuvlarini talab qiladi. Nutq nuqsonlarini erta aniqlash va tegishli davolashni amalga oshirish bolalar rivojlanishining muhim jihati bo'lib, ijobiy natijalarga erishishda asosiy omil hisoblanadi. Shu sababli, alaliya bilan bog'liq har bir holatni individual ravishda yondashib, keng qamrovli muolajalar tizimi yaratish zarur. Maqolada, alaliya turiga qarab, logopedik yondashuvlar, shuningdek, tibbiy muolajalar bilan birgalikda, kompleks davolash usullarining ahamiyati ta'kidlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мухина, И. А. «Коррекция речевых нарушений у детей с алалией».
2. Сологуб, Н. В. «Игры для развития речи детей: от алалии до свободного общения».
3. Шмакова, Н. Б. «Развитие речевых навыков у детей: методы и техники».
4. Бондарь, Л. В. «Игровая деятельность как способ коррекции и поддержки развития детей с речевыми нарушениями».
5. Громова, И. В. «Технологии коррекции речевых нарушений у детей: пособие для специалистов».
6. Siddiqova, M. (2016). Nutq rivojlanishining kechikishlari va ularni davolash usullari. Toshkent: Akademnashr.

7. Zinnatova, G. B. (2014). Logopedik yordam va alaliya turlari. Samarqand: Samarqand universiteti nashriyoti.
8. Usmonova, R. (2017). Logopedik yordamda alaliyani davolashning samarali usullari. Toshkent: Ilmiy tafakkur nashriyoti.